

УДК 351.82: 338.43

Шворак Анатолій,
доктор економічних наук, професор,
Луцький національний технічний університет,
кафедра агрономії,
м Луцьк; [ORCID ID: 0000-0003-2077-5308](https://orcid.org/0000-0003-2077-5308)
e-mail: ams95@ukr.net

<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2024-01-11-15>

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ДОРАДНИЦТА ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ЙОГО В УКРАЇНІ

Анотація. Система сільськогосподарських дорадчих служб є ефективним інструментом покращення аграрної культури, підвищення урожайності сільськогосподарських культур, продуктивності тварин і, в кінцевому результаті – ефективності ведення господарської діяльності в аграрній сфері. Це відбувалося насамперед в тих державах, в яких аграрний сектор став на шлях індустріалізації. Ринок став диктувати свої умови, адже самоізоляція і замкнутість в кінцевому рахунку ведуть до застою і деградації. Інтеграція сільського господарства України в європейську економічну систему вимагає вивести аграрну галузь на вищий ступінь та потребує певної підготовки вітчизняних сільськогосподарських виробників до адаптації здійснюваної політики в ЄС – глибокого розуміння змісту та суті всіх складових спільної аграрної політики.

Ключові слова: сільськогосподарські дорадчі служби, сільські території, сільське господарство, фермерські господарства, зайнятість населення.

Shvorak Anatoliy,
Doctor of Economics, Professor,
Lutsk National Technical University,
Department of Analytical Economics and Nature Management,
Lutsk

FOREIGN EXPERIENCE IN THE DEVELOPMENT OF AN AGRICULTURAL ADVISORY SERVICES AND ITS INTRODUCTION IN UKRAINE

Abstract. The system of agricultural advisory services is an effective tool for improving agricultural culture, increasing the yield of agricultural crops, the productivity of farm animals and, ultimately, the efficiency of economic activity in the agricultural sphere. This happened first in all those states in which the agricultural sector was on the path to industrialization. The market began to dictate its conditions, because self-isolation and closed-mindedness ultimately lead to stagnation and degradation. The integration of Ukrainian agriculture into the European economic system requires bringing the agricultural sector to a higher level and requires a certain training of domestic agricultural producers for the adaptation of the implemented policy in the EU - a deep understanding of the content and essence of all components of the common agrarian policy.

Key words: agricultural advisory services, rural areas, agriculture, farms, population employment.

Мета дослідження – вивчити світовий досвід розвитку дорадчої діяльності в сільському господарстві та визначити його роль у забезпеченні її розвитку.

Постановка проблеми. Для сільського господарства України розвиток ефективної системи сільськогосподарських дорадчих служб, що здатна мобільно реагувати на нові виклики, є надзвичайно актуальним, особливо для дрібних сільськогосподарських виробників (особистих селянських та фермерських господарств), що мають обмежені можливості доступу до новітніх технологій, знань та інформації, на відміну від великих виробників, що належать до вертикальноінтегрованих структур зі значними обсягами фінансових, трудових, інноваційних та інших ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем, пов'язаних із формуванням та розвитком сільськогосподарської дорадчої діяльності, присвячені роботи Саблука П. Т., Корінця Р. Я., Лупенка Ю. О., Чабана В. Г., та інших. Науковці досліджують сутність, функції, складові, джерела фінансування системи сільськогосподарської дорадчої діяльності. Проте, в сучасних умовах інтенсивного розвитку сільського господарства необхідні нові підходи до сільськогосподарського консультування, а також порядок їх взаємодії, що потребує подальших досліджень.

Виклад основного матеріалу. У першій половині ХХ століття більш ніж 54 країни світу (США, Канада, Німеччина, Голландія, Великобританія та ін.) створили дорадчі служби, які підтримувалися їх урядами. Близько 130 країн створили дорадчі системи у другій половині ХХ століття. Це було пов'язано із післявоєнним прискоренням розвитку та інтернаціоналізацією економіки, що привело до зростання потреби в дорадчих послугах. Хоча країни по своєму розвитку, стану економіки, існуючого законодавства та державного устрою відрізняються, але завдання дорадчих служб у всьому світі спрямовані на досягнення однакової цілі: підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва та рівня життя в сільській місцевості через надання дорадчих послуг і навчання сільськогосподарських товаровиробників і сільського населення.

В розвинутих зарубіжних країнах навіть великі сільськогосподарські підприємства не мають в своєму штаті власних агрономів, ветеринарних лікарів, зоотехніків, інженерів та працівників інших спеціальностей. Всю необхідну інформацію виробники сільськогосподарської продукції отримують від дорадчих служб, які в різних країнах мають відповідний статус та організаційну структуру і фінансування. В більшості країн в сферу дорадчих послуг входить рослинництво і тваринництво, їх захист, охорона земель і водних ресурсів та ведення фінансової звітності.

Практично у всіх країнах Європи сільськогосподарські дорадчі служби (Advisory Service) працюють на приватних засадах, користуючись державною підтримкою через відповідні урядові програми, які спрямовуються на розвиток сільського господарства. У свій час вони створювалися державою, функціонували за рахунок бюджетних коштів, але з часом приватизувалися. Сільськогосподарські дорадчі служби розвинутих країн представлені різними організаційно-правовими формами, для прикладу в США - державна університетська, у Німеччині, Канаді, Польщі - державна міністерська, в Великобританії, Франції - приватна, в Данії - громадська, у Нідерландах та Угорщині - змішана.

Досвід таких країн як США, Канада, Латвія, Великобританія, Німеччина, Польща, Угорщина, Румунія, Словенія та ін. підтверджує високу ефективність сільськогосподарської дорадчої служби як інструменту, що сприяє підвищенню ефективності виробництва в аграрному секторі.

У Великій Британії, наприклад, понад 100 років дорадча служба АДАС була державною і її діяльність повністю фінансувалась за рахунок бюджетних коштів, послуги клієнтам надавалися безкоштовно. Але з 1997 р. держава прийшла до висновку, що сільське господарство досягло досить високого рівня розвитку, а сільськогосподарські товаровиробники досить міцно стоять на ногах, щоб дорадчу службу зробити комерційною, а дорадчі послуги — платними. Так, 1 квітня 1997 р. АДАС була приватизована і перейшла на самоокупність. На даний час держава є одним із клієнтів дорадчої служби. [3]

В Австрії сільськогосподарські дорадчі служби функціонують при аграрних (сільськогосподарських) палатах, які є громадськими організаціями сільськогосподарських товаровиробників. У свій час вони створювалися державою, функціонували за рахунок бюджетних коштів, але з часом приватизувалися.

Приватна консалтингова служба Франції. У Франції агроконсалтингову діяльність забезпечують сільськогосподарські палати. В структурах 94 сільськогосподарських палат працюють понад 11000 експертів у галузі сільського господарства і спеціалістів - техніків, а також сотні консультантів із торговельних сільськогосподарських підприємств. Держава фінансує від 30 до 40 відсотків експлуатаційних витрат сільськогосподарських палат а також окремі заходи і програми. Сільськогосподарської палати пропонують товаровиробникам на вибір повний спектр послуг за встановленими розцінками – від аналізу грантів до економічного прогнозування розвитку господарств.

Така форма поєднання приватної ініціативи сільськогосподарських палат і державної підтримки з дотриманням державних інтересів дозволяє використати переваги і мінімізувати недоліки державної і приватної моделей консалтингу.[3]

Модель Екстеншн у США. Класична університетська “land-grant” модель екстеншн сервісу – державна служба екстеншн, була створена у США. Федеральний закон – Закон Смітта про створення служби екстеншн, прийнятий в 1914 році, започаткував її діяльність на базі державних університетів штатів.

Її називають “кооперативною службою екстеншн”, тому що вона функціонує на основі партнерства університетів з коледжами, школами, дослідними станціями та офісами служби в округах штатів. Служба екстеншн США має майже столітню історію безупинного розвитку й удосконалення. Центральний апарат служби екстеншн входить до складу Департаменту сільського господарства США (USDA) і працює через університети. Головна функція центрального апарату служби екстеншн полягає в координації роботи всіх партнерів у різних штатах країни. Комплексні групи експертів на федеральному рівні розробляють стратегічні плани з пріоритетних програм діяльності, які охоплюють сільськогосподарське виробництво та навколишнє середовище, соціальні, молодіжні програми та ін.

Департамент сільського господарства укладає контракт з університетом штату, згідно з яким університету виділяються відповідні фонди для забезпечення функціонування служби екстеншн. Університети визначають проректорів з екстеншн, мають відділення з навчальної й наукової діяльності та розгалужену мережу офісів з впровадження екстеншн програм в штаті, які розробляються цією службою. Викладачі університетів, відповідно до їхніх індивідуальних контрактів з університетом, можуть займатися одним, двома або всіма трьома видами діяльності: навчальною, науковою та консультативною (extension) діяльністю. Фінансується служба екстеншн США як з федерального бюджету, так і з бюджетів штатів, округів, має гранти, спонсорську допомогу та здійснює комерційну діяльність. Нині відбуваються зміни у фінансуванні служби екстеншн. Державне фінансування скорочується, все більша увага приділяється недержавним джерелам фінансування (грантам, комерційним структурам тощо). Важливим, на наш погляд, в американській службі є добір фахівців (як правило, на конкурсній основі), де враховуються два основних критерії: професійна підготовка й уміння працювати з клієнтами. Рівень підготовки консультантів має бути досить високим – не нижче магістра. Близько чверті всіх співробітників служб мають вчений ступінь. Керівник служби округу штату також займає свою посаду за конкурсом. У цьому разі він повинен мати не тільки вчений ступінь, але і досвід практичної роботи. Керівник формування є дуже авторитетною особою серед товаровиробників округу і належить до кола перших посадових осіб адміністрації округу.[3]

Канадська модель сільськогосподарського дорадництва. На відміну від США організаційні форми дорадництва Канади суттєво відрізняються. Основна частина канадської дорадчої служби формувалася та працює в юрисдикції міністерств сільського господарства провінцій. Кожна з десяти канадських провінцій та трьох територій має свою дорадчу службу, яка формувалася з метою задоволення потреб аграрних виробників кожної з цих провінцій. Однією з головних причин відсутності стандартизації є Британський Закон про Північну Америку (1867). В Законі, згідно з яким було утворено країну Канада, відзначалося, що за освіту відповідальні уряди провінцій. Сільськогосподарське дорадництво, що фактично відноситься до освітньої діяльності, росло та поширювалося у різних напрямках та в кожній провінції сформувалися відмінні одна від одної дорадчі системи.

У Європейській хартії розвитку сільської місцевості (1996 р.) Рада Європи визначила, що сільськогосподарське дорадництво є основним елементом системи сільськогосподарських знань, до якої належать дослідження та навчання. Рекомендаціями ЄС №73/2009 регламентована необхідність для держав – членів ЄС використовувати всебічну систему консультування фермерів.

Щоб збільшити кількість фермерів, підвищити ефективність сільгоспвиробництва і, таким чином, гарантувати продовольчу безпеку та цінову стабільність на ринку харчів допоможе імплементація рекомендацій ООН, яка оголосила 2019-2028 роки десятиліттям сімейних фермерських господарств і розробила загальний план дій, який надає міжнародній спільноті

докладні рекомендації з надання підтримки сімейним фермерським господарствам. Загальний план дій ООН, що передбачає заходи на всіх рівнях – від місцевого до глобального, сформований за 7 взаємопов'язаними напрямками роботи:

1. Розвиток сприятливого політичного середовища для зміцнення сімейних фермерських господарств
2. Підтримка молоді й забезпечення стійкості сімейних фермерських господарств з покоління в покоління
3. Сприяння досягненню гендерної рівності в сімейних фермерських господарствах
4. Зміцнення організацій сімейних фермерських господарств
5. Підвищення стійкості сімейних фермерських господарств до зовнішніх впливів
6. Зміцнення сімейних фермерських господарств для забезпечення стійкості продовольчих систем до змін клімату
7. Підтримка багатоплановості сімейних фермерських господарств для впровадження соціальних інновацій, що сприяють територіальному розвитку і функціонуванню продовольчих систем, які забезпечують збереження біорізноманіття, навколишнього середовища і культури.

Значну роль в утвердженні та збереженні фермерського укладу в деяких країнах Європейського Союзу відіграє конституційне закріплення основ аграрного устрою держави. Для прикладу, стаття 44 Конституції *Італії* чітко визначає, що «з метою забезпечення раціонального використання земель і справедливих суспільних відносин закон встановлює зобов'язання і обмеження на приватну власність на землю; він встановлює обмеження на розмір площі земельної ділянки в приватній власності відповідно до регіону і сільськогосподарського району; заохочує і передбачає меліорацію земель, перетворення латифундій і реорганізацію фермерських господарств та сприяє розвитку малих і середніх господарств»

В статті 93 пункт (с) Конституції *Португалії* визначено, що однією із цілей сільськогосподарської політики є «забезпечення ефективної рівності між працівниками, які працюють в сільському господарстві, й іншими працівниками».

Але найбільш показовим є приклад близької нам країни – *Польщі*, де на конституційному рівні закріплено пріоритет сімейного фермерського господарства. Так, стаття 23 Конституції Польщі чітко і лаконічно встановлює, що «основою аграрного устрою держави є сімейне господарство».

Наглядним прикладом розвитку фермерських господарств є Польща, де головним виробником сільськогосподарської продукції є малий товаровиробник, в яких середній розмір господарства становить трохи більше 10 гектарів і в той же час польські овочі, фрукти та молочна продукція широко представлена на світових ринках.

Ці перетворення відбулися завдяки рішенням уряду щодо орієнтації інфраструктури під фермерські господарства, створення потужної системи передачі знань шляхом сільськогосподарського консультування та створення потужних кооперативів, які засновані фермерами за допомогою консультантів.

Закордонний досвід діяльності сільськогосподарських дорадчих служб в різних краях світу є доволі неоднорідним. Це зумовлюється тісним взаємозв'язком між розвитком сільськогосподарських дорадчих служб і сільськогосподарських виробників у процесі еволюції ринкового середовища. Таким чином, використання іноземного досвіду в Україні повинно ґрунтуватися на ретельному аналізі існуючого стану сільських територій та виявленні тих характерних особливостей, які відповідають певному типу господарської діяльності, тому що сфера сільськогосподарського виробництва є достатньо консервативною і сприйняття в ній нових моделей управління відбувається надзвичайно складно. Відповідно до плану дій ООН в Україні слід розробити концепцію розвитку фермерських господарств, сільськогосподарської кооперації та розвитку сільськогосподарської дорадчої служби на 2020 – 2030 роки.

Висновок. Вплив агрохолдингів на аграрну політику України дуже значний адже вступив в силу закон, який передбачає продаж земель сільськогосподарського призначення юридичним особам у власність попри те, що фермери були проти і петиція набрала 25 тисяч підписів про відтермінування впровадження його в дію після війни. Це свідчить, що агрохолдинги визначають внутрішні і зовнішні вектори розвитку сільського господарства. Відповідно, надії на те, що буде

створена повноцінна система консультування фермерів і сільського населення малі, тому що в них діаметрально протилежні інтереси.

Джерела та література

1. Закон України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» від 17 червня 2004 року № 1807-IV.
2. Council Directive 91/676/EEC of 12 December 1991 concerning the protection of waters against pollution caused by nitrates from agricultural sources [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:31991L0676>.
3. Галич О. А. Сосновська О. О. Сільськогосподарське дорадництво. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2007 368 с.
4. Сільськогосподарська дорадча діяльність. Навч. посіб. для дистанційного навчання. Т. П. Кальна - Дубінюк, І. П. Кудінова, Л. Х. Рибак, Р. Я. Корінець. 2009. 320с.
5. Шворак А. М. Схеми просторового планування громад - основа розвитку сільських територій. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*, 2020. № 3 с130-135 <https://doi.org/10.29038/2411-4014-2020-03-130-135>

Reference

1. Law of Ukraine "On Agricultural Advisory Activities", June 17, 2004 No. 1807-IV.
2. Council Directive 91/676/EEC of 12 December 1991 concerning the protection of waters against pollution caused by nitrates from agricultural sources [Electronic resource] / Access mode: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:31991L0676>.
3. Halych O.A. Sosnovska O.O. Agricultural consultancy. Manual. K.: Center of Educational Literature, 2007 368 p.
4. Agricultural advisory activity. Education manual for distance learning. T.P. Kalna - Dubinyuk, I.P. Kudinova, L.H. Rybak, R.Y. Koynets. 2009. 320 p.
5. Shvorak A.M. Spatial planning schemes of communities are the basis for the development of rural areas. *Economic Journal of Lesya Ukrainka East European National University*, 2020. No. 3 p130-135 <https://doi.org/10.29038/2411-4014-2020-03-130-135>

Стаття надійшла до редакції 05.01.2024 р.